

ÚSTAVNÍ POŘÁDEK KNIHOVNÍ ZÁKON

Kateřina Krčálová Konečná
katerina.krcalova@gmail.com

Ústavní pořádek

- Ústava ČR čl. 12 odst. 1

„Ústavní pořádek České republiky tvoří tato Ústava, Listina základních práv a svobod, ústavní zákony přijaté podle této Ústavy a ústavní zákony Národního shromáždění Československé republiky, Federálního shromáždění Československé socialistické republiky a České národní rady upravující státní hranice České republiky a ústavní zákony České národní rady přijaté po 6. červnu 1992.“

- Ústava ČR čl. 3

„Součástí ústavního pořádku České republiky je Listina základních práv a svobod.“

Ústavní pořádek

- **Právní předpisy nejvyšší právní síly:**
- zák. č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších předpisů
- usnesení č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod
- zák. č. 347/1997 Sb., ústavní zákon o vytvoření vyšších územních samosprávných celků
- zák. č. 69/1998 Sb., ústavní zákon o zkrácení volebního období Poslanecké sněmovny
- zák. č. 110/1998 Sb., ústavní zákon o bezpečnosti České republiky
- zák. 515/2002 Sb., ústavní zákon o přistoupení České republiky k Evropské unii
- zák. č. 74/1997 Sb., ústavní zákon o změnách státních hranic se Slovenskou republikou
- zák. č. 76/2004 Sb., ústavní zákon o změnách státních hranic s Rakouskou republikou
- zák. č. 633/2004 Sb., ústavní zákon o změnách státních hranic se Spolkovou republikou Německo
- zák. č. 235/2012 Sb., ústavní zákon o změnách státních hranic s Rakouskou republikou
- zák. č. 4/1993 Sb., ústavní zákon o opatřeních souvisejících se zánikem České a Slovenské Federativní Republiky
- zák. č. 29/1993 Sb., ústavní zákon o některých dalších opatřeních souvisejících se zánikem České a Slovenské Federativní Republiky

Ústava

- ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky
- Dělbba moci: zákonodárná, moc výkonná, moc soudní
- Nejvyšší kontrolní úřad, Česká národní banka, Ústavní soud
- Územní samospráva
- Politický systém
- Státní občanství, státní symboly
- Vztah českého právního řádu a mezinárodních smluv
- Čl. 2 odst. 4 „Každý občan může činit, co není zákonem zakázáno, a nikdo nesmí být nucen činit, co zákon neukládá.“

Listina základních práv a svobod (LZPS)

- usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení **Listiny základních práv a svobod** jako součásti ústavního pořádku České republiky
- Obecná ustanovení: základní práva a svobody jsou nezadatelné, nezcizitelné, nepromlčitelné a nezrušitelné; každý může činit, co není zákonem zakázáno, a nikdo nesmí být nucen činit, co zákon neukládá; základní práva a svobody se zaručují všem bez rozdílu atd.
- Základní lidská práva a svobody
- Politická práva
- Práva národnostních a etnických menšin
- Hospodářská, sociální a kulturní práva
- Právo na soudní a jinou právní ochranu

Listina základních práv a svobod (LZPS)

Čl. 17 Svobodný projev a právo na informace

- 1) Svoboda projevu a právo na informace jsou zaručeny.
- 2) Každý má právo vyjadřovat své názory slovem, písmem, tiskem, obrazem nebo jiným způsobem, jakož i **svobodně vyhledávat, přijímat a rozšiřovat ideje a informace bez ohledu na hranice státu.**
- 3) Cenzura je nepřípustná.
- 4) Svobodu projevu a **právo vyhledávat a šířit informace lze omezit zákonem,** jde-li o opatření v demokratické společnosti nezbytná pro ochranu práv a svobod druhých, bezpečnost státu, veřejnou bezpečnost, ochranu veřejného zdraví a mravnosti.
- 5) Státní orgány a orgány územní samosprávy jsou povinny přiměřeným způsobem poskytovat informace o své činnosti. Podmínky a provedení stanoví zákon.

LZPS

- Znalost informací umožňuje tvorbu vlastního poučeného názoru a realizaci práva na svobodu projevu
- Jednotlivec musí mít k dispozici informace o fungování státní moci -> veřejná kontrola státní moci, hospodaření státu
- Práva čl. 17 náleží všem fyzickým a soukromým právnickým osobám.
- Osobou povinnou respektovat tato práva je stát, resp. veřejná moc.
- Nepřípustné omezení základního práva: zákonodárce (právní předpis příliš omezující právo na informace), nesprávná interpretace zákona orgánem veřejné moci, jiný zásah veřejné moci – odstraňování plakátů, rozehnutí posluchačů pouličního projevu
- Protichůdnost práva na informace s právem na soukromí (může dojít k soudnímu sporu)
- Knihovny zpřístupňováním svých fondů a dalšími službami napomáhají realizaci práva na informace, dále práva na vzdělání (čl. 33)

Nález Ústavního soudu I. ÚS 517/10 (Poskytování informací o členství soudců v KSČ)

„Ústavní soud zastává názor, že musí být jednoznačně rozlišeno mezi žádostmi o informaci, způsobilou přispět k diskusi v demokratické společnosti týkající se veřejného zájmu, a informováním o detailech soukromého života jednotlivce, který nadto kupř. nevykonává veřejnou funkci. Veřejnost má právo být informována, což je základní právo v demokratické společnosti, které se může za určitých okolností dotýkat i soukromého života osob veřejně činných.“

Knihovní zákon (KZ)

zák. č. 257/2001 Sb., o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb (knihovní zákon), ve znění pozdějších předpisů

- obce již nemají povinnost zřizovat knihovny, jako tomu bylo dle zákona č. 53/1959, o jednotné soustavě knihoven
- zákon je založen na dobrovolném principu: při splnění daných podmínek může být knihovna evidována v evidenci Ministerstva kultury jako knihovna dle KZ; po zaevidování se knihovna musí KZ řídit
- výhody KZ: dotace ze státního rozpočtu, zastoupení Národní knihovnou při jednání s kolektivními správci autorských práv, revize fondu dle KZ
- zakotvení Ústřední knihovnické rady jako poradního orgánu MK jaksi „mimořádně“ (§ 15 odst. 2)

§ 2 Vymezení základních pojmů

- Pojmy:

- knihovna – zařízení, v němž jsou způsobem zaručujícím rovný přístup všem bez rozdílu poskytovány veřejné knihovnické a informační služby vymezené tímto zákonem, a které je zapsáno v evidenci knihoven
- knihovní dokument – informační pramen evidovaný jako samostatná jednotka knihovního fondu
- knihovní fond
- meziknihovní služby
- historický fond, konzervační fond
- specializovaný fond
- regionální funkce
- provozovatel knihovny

§ 3 Systém knihoven

- vymezuje druhy knihoven, které tvoří systém knihoven, a jejich zřizovatele (NK ČR, MZK, Knihovna pro nevidomé; krajské knihovny; základní knihovny; specializované knihovny)
- druhy knihoven jsou specifikovány v § 9 - § 13

§ 4 Veřejné knihovnické a informační služby (VKIS)

- klíčové ustanovení KZ
- poskytování VKIS v souladu s KZ je podmínkou zápisu knihovny do evidence MK, přičemž jen na evidované knihovny se vztahuje KZ
- stanoví minimální rozsah služeb bez bližší specifikace, provozovatel knihovny poskytované služby zpravidla upraví zřizovací listinou a knihovním řádem
- není specifikována kvalita služeb, tu lze odvodit z doporučených metodik (např. Standard pro dobrou knihovnu)
- jsou bezplatné, výjimky stanoví KZ výslovně
- rovný přístup k VKIS pro všechny
- jsou poskytovány na základě smlouvy o poskytování služeb: smlouva má zpravidla podobu přihlášky do knihovny (nyní ale změny pod vlivem GDPR)

§ 4 odst. 1) VKIS

- zpřístupňování knihovních dokumentů
- KZ nerozlišuje absenční a prezenční půjčování, nedefinuje, jak velká část fondu má být zpřístupňována – záleží na rozhodnutí provozovatele
- smluvní vztah vznikající při výpůjčce upravuje § 2193 a násl. zák. č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, § 16 a § 37 autorského zákona (tzv. veřejná půjčovatelská licence)
- ústní informace a rešerše
- písemné rešerše a informace se řadí dle KZ mezi tzv. další služby a mohou být placené
- KZ nestanoví bližší podmínky poskytování

- vnější informační zdroje (zejména inf. ze státní správy a samosprávy)
- naplňuje cíle státní informační politiky (přístup k veřejným informacím bez rozdílu)
- aktivní shromažďování informací z oblasti státní správy a samosprávy, pomoc s vyhledáním informací
- bezplatný přístup k internetu
- poskytují všechny evidované knihovny
- KZ nestanoví bližší podmínky pro přístup
- rovný přístup všem, provozovatel knihovny může určit organizační řád pro práci s internetem (např. rezervační systém)

§ 4 odst. 2 - 6 Bezplatnost VKIS a výjimky, úhrada nákladů a rovný přístup

- VKIS uvedené v § 4 odst. 1 musí knihovna poskytovat **bezplatně**
- výjimky z bezplatného poskytování (§ 4 odst. 2):
- rozmnoženiny zvukových a zvukově obrazových záznamů: dle § 37 odst. 3 autorského zákona vyjmuty z tzv. veřejné půjčovatelské licence; zvukové záznamy se půjčují dle hromadné kolektivní licenční smlouvy uzavřené mezi Národní knihovnou s OSA, DILIA, INTEGRAM; zvukově obrazové záznamy si knihovny řeší individuálně
- úhrada za reprografické služby a mezinárodní služby v rámci meziknihovních výpůjčních služeb
- dle § 4 odst. 5 lze požadovat úhradu za evidenci uživatele a za poskytování tzv. dalších služeb dle § 4 odst. 3

- musí jít o skutečně vynaložené náklady, nelze tvořit zisk
- problematické bývají pravidelné roční poplatky za registraci uživatelů – „náročnost“ první registrace uživatele a její prodloužení se většinou liší, ale poplatek bývá stejný
- § 4 odst. 5 je jediným ustanovením KZ, kde je zmíněna evidence uživatelů. KZ tento proces a jeho podmínky výslovně vůbec neřeší. Evidence je zcela v kompetenci provozovatele knihovny při dodržení příslušných právních předpisů (např. ochrana osobních údajů)

§ 4 odst. 6 rovný přístup všem ke VKIS

- knihovna má zabezpečit demokratický přístup k informacím všem bez rozdílu, zvýhodnění určitých kategorií uživatelů (zdravotně či sociálně znevýhodnění, senioři) není s rovným přístupem v rozporu; omezení přístupu ke službám je vždy potřeba pečlivě zdůvodnit
- princip rovnosti nemusí být dodržen z objektivních příčin a může dojít ke zvýhodnění některých skupin uživatelů (pracovněprávní vztahy, literatura nevhodná pro děti, specializovaný fond knihovny, vysokoškolské knihovny pro akademiky a studenty)

- do určité míry je obhajitelné omezení poskytování VKIS od určitého věku, nejčastěji od 15 let. Důvodem bývá ochrana fondu před poškozením
- specifické jsou případy obtěžujícího chování některých uživatelů (agresivní chování, zápach apod.)
- nepřípustné je: poskytnutí VKIS dle § 4 odst. 1 pouze některým uživatelům a jiným nikoli; ustanovení, že některé osoby se nemohou stát uživateli knihovny (např. dle bydliště, pracoviště, místa studia)
- porušení principu rovnosti je důvodem k zahájení správního řízení o zrušení zápisu knihovny v evidenci knihoven

§ 4 odst. 7 knihovní řád

- určuje podmínky a způsob poskytování VKIS, jedná se zvláštní druh vnitřního předpisu
- KZ neurčuje obsahové a formální náležitosti knihovního řádu
- zpravidla obsahuje: základní ustanovení a definice pojmů; podmínky registrace uživatelů; práva a povinnosti uživatelů; výpůjční řád; podmínky poskytování služeb; sankce za porušení knihovního řádu; podmínky ochrany osobních údajů; přechodná a závěrečná ustanovení
- knihovní řád by měl být náležitě zveřejněn a zpřístupněn uživatelům

§ 5 Návrh na zápis do evidence knihoven

- zápis do evidence je dobrovolný, ne každé zařízení, které poskytuje VKIS dle KZ musí být zapsáno do evidence
- evidence je veřejným seznamem dostupným na webu MK
- správní řízení ve věci zápisu do evidence
- návrh podává provozovatel knihovny (právnícká osoba, jejíž hlavní náplní je provozování knihovny nebo právnícká osoba, jejíž je knihovna součástí)
- obsahové náležitosti návrhu; přílohy návrhu: knihovní řád, výpis z veřejného seznamu, zřizovací listina
- vadný návrh: MK vyzve k odstranění vad do 15 dnů ode dne doručení výzvy, pokud vady nejsou odstraněny, došlo by spíše k zastavení řízení než odložení, jak je uvedeno v KZ (viz § 66 zák. č. 500/2004 Sb., správní řád)
- vzor žádosti na webu MK

§ 6 Podmínky zápisu do evidence knihoven

- základní podmínkou je poskytování VKIS dle KZ, což MK posuzuje podle knihovního řádu
- osvědčení o zápisu do evidence vydá MK do 15 dnů ode dne doručení úplného návrhu
- rozhodnutí o zamítnutí návrhu MK musí vydat nejpozději do 30 dnů od zahájení řízení (dle správního řádu), proti zamítnutí může provozovatel knihovny podat opravný prostředek

§ 8 Zrušení zápisu v evidenci knihoven

- knihovna neposkytuje VKIS v souladu s KZ
- podnětem pro zrušení zápisu může být kontrolní činnost MK nebo podnět třetí osoby
- o zrušení zápisu se rozhoduje ve správním řízení
- knihovna může VKIS poskytovat i po zrušení zápisu, ale již není knihovnou dle KZ
- zápis může být zrušen i na základě oznámení provozovatele knihovny o ukončení provozu
- proti rozhodnutí o zrušení zápisu lze podat rozklad

§ 9 Národní knihovna, § 10 Knihovna a tiskárna pro nevidomé K. E. Macana a Moravská zemská knihovna v Brně

- NKP: poskytuje **VKIS a další služby** svým uživatelům a plní funkci centra systému knihoven (koordinační, vzdělávací, analytické, poradenské a další činnosti stanovené KZ a zřizovací listinou); vytváří a spravuje **Souborný katalog ČR** jako evidenci knihovních fondů knihoven na území ČR (povinnost přispívat do Souborného katalogu mají jen krajské a specializované knihovny, pro ostatní je to dobrovolné); **národní bibliografie** a národní bibliografický systém – záznamy dokumentů vydaných na území ČR (povinnost spolupracovat mají krajské a specializované knihovny); **národní centrum mezinárodní výměny** oficiálních publikací s vybranými oficiálními institucemi dle Úmluvy o výměně oficiálních publikací a vládních dokumentů mezi státy a Úmluvy o mezinárodní výměně publikací; zastupuje knihovny při **jednání s kolektivními správci autorských práv** o úhradě odměn a podmínkách užití autorských děl v souladu s autorským zákonem; řízení a kontrola **regionálních funkcí** plněných krajskými knihovnami
- MZK: v zásadě krajská knihovna dle KZ

§ 11 Krajská knihovna

- mají univerzální knihovní fond, příp. doplněný specializovaným fondem, trvale uchovávají konzervační a historický fond a jsou příjemci regionálního povinného výtisku
- mají mimo jiné povinnost přispívat záznamy do Souborného katalogu a do národní bibliografie, zabezpečují regionální bibliografické systémy
- jsou krajským centrem pro meziknihovní službu, tj. měly by být první volbou pro knihovny regionu při vyřizování meziknihovních výpůjček
- spolupráce s knihovnami v kraji při zavádění nových technologií
- výkon regionálních funkcí: primárně je vykonává krajská knihovna, regionální funkce mohou být přeneseny na vybrané základní knihovny kraje a to prostřednictvím smlouvy o přenesení regionálních funkcí na vybrané základní knihovny – jde o písemnou veřejnoprávní smlouvu koordinační dle správního řádu; krajská knihovna je povinna plnění regionálních funkcí koordinovat

§ 12 Základní knihovna (ZK), § 13 Specializovaná knihovna (SK)

- ZK jsou především obecní, místní a městské veřejné knihovny, spolkové, odborné a některé muzejní a školní knihovny; mohou mít univerzální nebo specializovaný fond, příp. univerzální f. doplněný specializovaným f.
- ZK zřizují příslušné orgány obce
- lze odlišit ZK se specializovaným fondem, často jsou součástí odborných institucí, nicméně dle KZ nejde o zvláštní druh knihoven (možný návrh na změnu do budoucna?), oproti tomu do evidence knihoven lze knihovnu zapsat jako ZK se specializovaným fondem
- volba na zařazení knihovny ZK se specializovaným fondem/SK je zcela na provozovateli knihovny
- pro SK stanoví KZ poměrně rozsáhlé činnosti

§ 14 Meziknihovní služby (MS)

- oproti jiným službám jsou MS upraveny poměrně podrobně, zčásti jsou upraveny prováděcím předpisem (žádost o MS); žádající knihovna, dožádaná knihovna
- KZ výslovně stanoví knihovně povinnost vést evidenci MS, naopak evidenci uživatelů téměř neřeší
- smyslem MS je zajištění práva uživatele na informace bez ohledu na velikost knihovny
- KZ výslovně nestanoví, která knihovna má být s žádostí o MS oslovena (lze odvodit z § 11 a § 13)
- povinnost vyhovět žádosti o MS, nicméně žádost o MS nemá přednost před požadavky uživatelů dožádané knihovny, lze poskytnout samotný dokument nebo jeho kopii (není specifikována forma kopie – tisková, elektronická)
- náhrada nákladů MS: MS jsou poskytovány bezplatně, po žádající knihovně lze požadovat úhradu nákladů vynaložených na pořízení kopie, úhradu nákladů za kopie může požadovat žádající knihovna po uživateli, úhrada nákladů za dopravu je upravena oproti úhradě za kopie méně jednoznačně (provozovatel knihovny – žádající, dožádané ?), neřeší úhradu mezinárodních MS

§ 16 Evidence a revize knihovního fondu

- povinnost vést evidenci fondu v podobě jednotlivých nezaměnitelných záznamů
- evidence podléhá kontrolní činnosti MK, které při zjištění nedostatků vyzve k nápravě, při neuposlechnutí výzvy se provozovatel knihovny dopouští přestupku
- revize knihovního fondu slouží ke kontrole souladu evidence fondu se skutečným stavem, odhalení nedostatků při ochraně fondu, zjištění stavu knihovních dokumentů
- stanovení lhůt pro revizi dle rozsahu fondu, fond lze revidovat po částech
- také revize podléhají kontrolní činnosti MK
- upraveno prováděcím předpisem
- na postup při revizi se nevztahuje zák. č. 563/1991 Sb., o účetnictví, knihovny dle KZ tedy nejsou povinny zahrnout knihovní fond do inventur hmotného majetku

§ 18 Ochrana knihovního fondu

- ukládá provozovateli knihovny povinnosti k zajištění ochrany fondu: vhodné umístění, ochrana před odcizením a poškozením, restaurování dokumentů, popř. převedení na jiný nosič
- KZ nestanoví způsob, jakým má být ochrana fondu realizována, záleží na finančních a prostorových možnostech provozovatele knihovny
- lze se domnívat, že větší míru odpovědnosti za ochranu fondu nesou knihovny, které jsou příjemci úplného povinného výtisku, mají konzervační a historický fond
- lze odkázat na Standard pro dobrou knihovnu, ČSN ISO 11799 Informace a dokumentace – Požadavky na ukládání archivních a knihovních dokumentů

§ 20 Přestupky

- porušení povinnosti zprostředkovat žádající knihovně knihovní dokument v rámci meziknihovní výpůjční služby
- porušení povinnosti vrátit knihovní dokument zapůjčený v rámci meziknihovní výpůjční služby v dohodnuté lhůtě a odpovídajícím stavu
- porušení povinnosti vyžádat si souhlas MK před vyřazením dokumentu z konzervačního nebo historického fondu
- porušení povinnosti nabídnout vyřazené dokumenty ke koupi
- porušení povinnosti postupovat dle pravidel pro vyřazování dokumentů při rušení knihovny
- porušení povinnosti odstranit nedostatky, kvůli kterým MK uložilo opatření k nápravě
- za přestupky provozovatel knihovny neodpovídá, pokud prokáže, že vynaložil veškeré úsilí, které by bylo možno požadovat, aby přestupku zabránil
- pokuty: 5 000 Kč – 200 000 Kč za neodstranění nedostatků uložené k nápravě; 25 000 Kč – 500 000 Kč za ostatní přestupky
- lze uložit pouze napomenutí
- řeší se dle zák. č. 250/2016 Sb., o odpovědnosti za přestupky a řízení o nich a zák. č. 500/2004 Sb., správní řád

§ 22 Zmocňovací ustanovení

- MK vydá vyhlášku k provedení § 14 a § 16, tj. k meziknihovním službám a evidenci a revizi fondu

Vyhláška č. 88/2002 Sb., vyhláška Ministerstva kultury k provedení zákona č. 257/2001 Sb., o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb (knihovní zákon)

- náležitosti žádosti o zprostředkování knihovního dokumentu: žádost se podává písemně, může být i elektronická
- určení provozovatelů knihoven k zajištění mezinárodní MS
- podrobnosti o vedení evidence knihovního fondu: přírůstkový a úbytkový seznam
- náležitosti zápisu o výsledku revize knihovního fondu

Vztah KZ a občanského zákoníku (OZ)

- zák. č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů
- Výpůjčka (§§ 2193-2200): půjčitel a vypůjčitel; bezplatné dočasné užívání nezužitelné věci, vrácení po splnění účelu vypůjčení a to bez zbytečného odkladu, práva půjčitele a vypůjčitele musí být uplatněna do tří měsíců od vrácení věci, jinak je soud nepřizná, namítne-li druhá strana opožděné uplatnění práva.
- Smlouva o poskytnutí služby: základní smluvní vztah mezi provozovatelem knihovny a uživatelem, dle OZ smlouva nepojmenovaná, uplatní se základní ustanovení o smlouvách dle OZ
- Náhrada škody (§§ 2894-2971): povinnosti k náhradě škody se nelze zprostit, ledaže by byla prokázána neodvratitelnost škody, je preferováno uvedení do předešlého stavu až poté peněžní náhrada, vztahuje se i na provozovatele knihovny v případě škody v souvislosti s MS

Použitá literatura

DANIELISOVÁ, Tereza. *Knihovní zákon: komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2018. Komentáře (Wolters Kluwer ČR). ISBN 978-80-7598-156-1.

Metodický pokyn MK č. 9782/2012 Vyjádření Ministerstva kultury k problematice poskytování veřejných knihovnických a informačních služeb způsobem zaručujícím rovný přístup všem bez rozdílu

zák. č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky

usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993, o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky